

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ahz", "btş" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "ahz", "btş" md.leri; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "btş" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "ahz", "btş" md.leri; *Müsned*, I, 380-381, 431, 441; II, 311; V, 128; Buhârî, "Tefsîr", 12/4, 30; 44/1-6, "İstisâkâ", 2; Müslim, "Münâfikîn", 40; Taberî, *Tefsîr*, XXV, 66-67, 70-71; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 133-134, 187-188; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 232-237; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1349-51, IV, 556-557; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 99, not. 226.

BEKİR TOPALOĞLU

BATTAL EVRAK

(bk. BATTAL TORBASİ).

BATTAL GAZİ

(ö. 122/740 [?])

Emevîler devrinde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ün kazanmış, müslümanlar ve bilhassa Türkler arasında büyük bir gazi-velî hüviyetiyle yüceltilip destan kahramanı yapılmış müslüman emîr.

Tarihî şahsiyetiyle menkıbevî şahsiyeti kaynaklarda ve hâfizalarda birbirine karışmış, Endülü's'ten Orta Asya'ya kadar bütün müslüman milletlerin ortak malı haline gelmiş olan Battal Gazi'nin gerçek hüviyetiyle efsanevî hüviyetini birbirinden ayrı olarak ele almak gerekir. Battal Gazi'den bahseden Ya'kûbî ve Taberî'den başlayarak Evliya Çelebi'ye gelinceye kadar Mes'ûdî, İbn Asâkir, İbnü'l-Esîr, Sibt İbnü'l-Cevzî, İbn Şâkir el-Kütübî, İbn Fazlullah el-Ömerî, Zehebî, İbn Kesîr, Gelibolulu Mustafa Âlî gibi pek çok kaynakta tarih ve menkıbe iç içedir. Bu malzemeye dayanarak Battal Gazi'nin tarihî şahsiyetini ortaya koy-

mak oldukça zordur. Mevcut rivayetler tarihî tenkide tâbi tutulup menkıbeler bir kenara bırakılınca Battal Gazi hakkında elde çok az ve yetersiz bilgi kalmaktadır.

Hemen hemen bütün kaynaklar, "Battal" kelimesinin onun asıl adı değil kahramanlığını belirten lakabı olduğunu ve asıl adının Abdullah olduğunu bildirirler. Buna karşılık aynı kaynaklar künyesi için Ebû Yahyâ, Ebû Hüseyin veya Ebû Muhammed, babası için Hüseyin, Ömer yahut Amr gibi farklı isimler kaydeder. Ayrıca ailesi hakkındaki bilgiler de birbirini tutmaz. Hatta İbnü'l-Esîr'e göre Battal Gazi aslen Arap bile olmayıp Emevîler'e intisap etmiş âzatlî bir köle ailesinden gelmektedir (*el-Kâmil*, V, 129).

Bazı rivayetlerde IX. yüzyılda, yani Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid zamanında (786-809) Malatya civarında yaşamış gösterilirse de (*Târîh-i Taberî-i Kebîr Tercümesi*, III, 512; Evliya Çelebi, III, 13-14) bu doğru değildir. Onun bu şekilde Abbâsîler devrine yerleştirilmesi *Battalnâme*'deki menkıbelerin tesiriyledir. Bundan dolayı Taberî ve zikredilen kaynakların çoğunluğunun da gösterdiği gibi Battal Gazi'yi VIII. yüzyılda Emevîler devrinde yaşamış kabul etmek gerçeğe daha yakındır. Nitekim Battal Gazi'den bahseden Bizanslı Theophanes ve Süryânî müellif Tell Mahreli Denys gibi klasik hristiyan yazarlarının eserleri de bunu teyit etmektedir (meselâ bk. Brooks, s. 578 vd.).

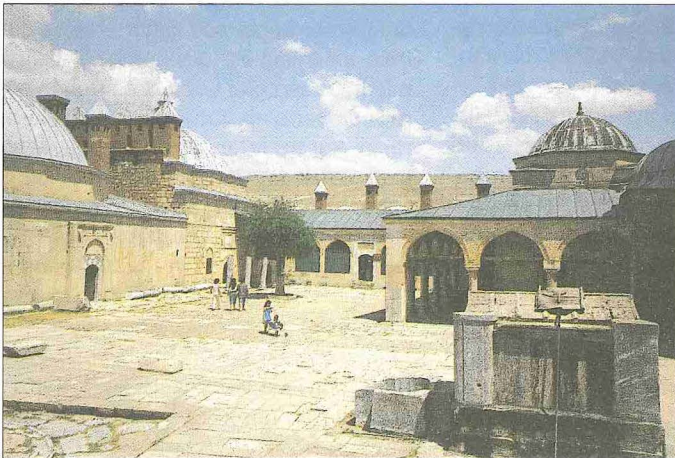
Bu durumda Battal Gazi'nin bilhassa 717-740 yılları dolaylarında, Emevîler'in Bizans'a karşı yürüttükleri mücadelelerde rol aldığını ve hem müslüman hem de hristiyan kaynaklara yansıyan efsanevî şöhretini bu sırada kazandığını kabul etmek gerekiyor. Belirtilen kaynak-

lar Battal Gazi'nin Bizanslılar'la Anadolu'da yaptığı mücadeleleri ayrıntılı olarak zikrederler. *Târîhu't-Taberî*'nin Ebû Ali Bel'amî tarafından yapılan Farsça tercümesine göre o ilk defa 717 yılında Mesleme b. Abdülmelik'in yönettiği İstanbul kuşatmasında kendini göstermiştir (H. Zotenberg, IV, 239-240). Öteki kaynaklar da Battal Gazi'nin katıldığı yahut bizzat idare ettiği muharebeleri menkıbevî bir üslûpla ve bütün teferruatıyla anlatırlar. Bu hikâyelerde onun yanında Abdülvehhâb b. Buht adında bir başka kahraman daha dikkati çeker ki biz bu şahsiyete Abdülvehhâb Gazi adıyla Türkçe *Battalnâme*'de de rastlıyoruz (meselâ bk. *Menâkıb-ı Gazavât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul 1317).

Battal Gazi'nin muharebelerini anlatan söz konusu kaynakların zikrettikleri bölge, şehir ve kasaba isimlerine bakıldığında onun başta Kayseri, Afyon ve Eskişehir yöresi olmak üzere, el-Cezîre (Güneydoğu Anadolu dahil) ve Suriye bölgelerinde faaliyet gösterdiği görülür. Hiç şüphesiz bu coğrafya gerçek muharebelerin vuku bulduğu coğrafyanın aynı olmalıdır. *Battalnâme* başta olmak üzere Evliya Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Münecimbaşı gibi Türk kaynakları ise onu daha ziyade Malatya yöresinde savaşmış gösterirler ki (meselâ bk. Evliya Çelebi, IV, 11) bu tamamıyla Abbâsîler dönemi Bizans mücadelelerinin menkıbeleşmiş şekillerinin Battal Gazi'nin şahsiyeti etrafında toplanmasından ileri gelmiştir. Osmanlı kaynakları bunları tarihî vakalar olarak kabul etmişlerdir.

Battal Gazi'nin ölümü ile ilgili rivayetler de muhtelifdir. Fakat bunların gerçeği yansıtan Theophanes, Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr tarafından kaydedilen rivayet olup buna göre Battal Gazi, bugün Eskişehir'in güneybatısında yer alan Seyitgazi kasabasının bulunduğu antik Akroinon mevkiindeki bir muharebe sırasında şehid olmuş ve oraya defnedilmiştir. Belirtilen kaynaklar onun ölüm tarihini 113 (731), 122 (740) ve 123 (741) olarak zikrederler. Buna göre Battal Gazi'nin milâdî 730'lu veya 740'lı yıllarda Akroinon mevkiinde şehid düştüğü kabul edilebilir.

Battal Gazi'nin menkıbevî şahsiyetine gelince, Arap vekâyi'nâmelerinde anlatılanların çizdiği Battal Gazi portresinin geniş ölçüde Türk kaynaklarının tasvir ettiği portreye benzediği hemen dikkati çeker. Arap vekâyi'nâmelerine göre o

Battal
Gazi
Külliyesi -
Seyitgazi /
Eskişehir

hristiyanların çok korktuğu bir cengâ-verdir. Anneler yaramazlık yapan çocuklarını onunla korkuturlar, çocuklarına onun kim olduğunu öğretmek için kili-selerinde portresini bulundurulur. Bat-tal Gazi sık sık kilise ve manastırlara sal-dırır, rahiplerle temas halindedir. Ele ge-çirmek istediği kale ve şehirleri bazan kılıç kuvvetiyle bazan zekâsını kullana-rak kendisine bağlar. Bu tablo Türkçe *Battalnâme*'ye de uygundur.

Battal Gazi'nin menkıbevi şahsiyeti Anadolu Türkleri arasında da kendisini kuvvetle ortaya koymaktadır. Onlar bu müslüman Arap kumandanını asıl hüvi-yetinden çıkarıp klasik bir Türk alpi şe-klinde düşünmüşler ve *Battalnâme*'yi muhtemelen XI. yüzyılın sonlarıyla XIII. yüzyılın başları arasındaki dönem için-de bu anlayışa göre teşekkül ettirmiş-lerdir.

Battal Gazi'nin Türkler arasında bu kadar çok sevilip bir gazi-velî (veya alp eren) hüviyetiyle yüceltilmesinde, şehid düştüğü yerde eski bir Bizans manastı-rının yanında bulunan mezarının I. Alâ-eddin Keykubad'ın (1220-1237) annesi tarafından bir rüya sonucu keşfedildiği-ni nakleden rivayetin herhalde önemli bir katkısı bulunmalıdır. Nitekim I. Gıyâ-seddin Keyhusrev, hanımının arzusu ile buraya derhal bir türbe ve bir de mes-cid yaptırmıştır. Böylece ileride Osman-lılar devrinde büyük bir külliye haline gelecek olan binaların (Seyyid Battal Ga-zi Külliyesi) ilkinin temeli atılmış oluyordu. Burası Anadolu Selçukluları devrin-den itibaren kısa zamanda bir ziyaret-gâh haline gelerek bir yerleşme merke-zî olmuş ve bugünkü Seyitgazi kasabası kurulmuştur.

Battal Gazi daha Selçuklular devrin-den itibaren Anadolu'da bilhassa hete-rodoks zümreler (önce Kalenderîler, son-ra Bektaşîler ve Alevîler) tarafından çok

benimsenip yüceltilmiştir. Bu olay sos-yal psikoloji ve kültür tarihi açısından ayrı bir önem taşır. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken husus, gerçekte Hz. Ali ve soyuna hiç de iyi gözle bakmayan bir hânedana, Emevîler'e mensup bir şahsiyetin, bu niteliğinin unutularak en ön safta gelen bir evliya mertebesine çı-karılmış olmasıdır. Böylece, tabir câizse, Emevî kumandanı Battal Gazi, hetero-doks Türk zümreleri arasında yerini Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Battal Gazi'ye bırakmıştır.

Battal Gazi Anadolu insanını gerek kah-ramanlığı gerekse evliya hüviyetiyle o derece etkiledi ki daha XIII. yüzyılda, o zaman Anadolu'nun hemen her tarafın-da kalabalık kitleler halinde görülmeye başlayan Kalenderî dervişleri onu ken-dilerine pîr kabul etmekte tereddüt gös-termediler. Türbesinin yanındaki eski Bi-zans manastırı daha o zamanlar Kalen-derîler'in merkez tekkesi durumuna yük-seldi ve bu mevkiini XVI. yüzyılın son çey-reğine kadar korudu. Kalenderîler'in kur-ban bayramına rastlayan ve Osmanlı İm-paratorluğu'ndaki bütün Kalenderîler'i bir araya toplayan "Mahya" denilen yıl-lık âyinleri bu tekkede icra ediliyordu (Menavino, s. 56-58; Baudier, s. 186-187). XVI. yüzyılın başlarında Kalenderîliğin içinden gelişip bağımsız bir tarikat hali-ni alan Bektaşîlik, pek çok şey gibi Bat-tal Gazi kültürünü de devraldı. Bektaşî şairleri XVI. yüzyıldan itibaren gerek Bat-tal Gazi'yi gerekse babası Hüseyin Ga-zi'yi hürmetle yâdeden nefesler söylediler. Aynı şekilde Alevî zümreler de onu büyük evliyadan saydılar. Alevî şairleri terennüm ettikleri nefeslerin bir kısmı-nı ona adadıkları gibi bir kısmında da onu tebcil ettiler; ayrıca Battal Gazi'nin ve babasının kahramanlıklarını anlatan uzun manzum destanlar yazdılar (bk. Ha-lid Turhan'ın *Türk Yurdu* dergisinin 1930 yı-lına ait bazı sayılarındaki seri makaleleri).

Battal Gazi Sünnî halk şairleri tarafından da XV. yüzyıldan beri hem gazi-lik ve kahramanlık, hem de evlialık yön-leri vurgulanarak methedilegelmiştir. Bu-gün de ona methiyeler yazan şairler var-dır (meselâ bk. Köksal, s. 31-35).

Battal Gazi, asıl erken devirlerden iti-baren Osmanlı gazileri arasında da bü-yük bir saygıya mazhar olmuştur. Kay-naklarımız hiç olmazsa XV. yüzyıldan be-ri savaşa giden gazilerin onu "gazilerin ulusu" kabul ettiklerini gösteriyor (bk. Şeyhî Muhyiddin Çelebi, vr. 26^a). Asker-ler yola çıkmadan evvel onun türbesini

ziyaret ediyor ve ruhaniyetinden yardım diliyorlardı. Michel Baudier, XVII. yüzyı-lın başlarında, artık cephelerde Avrupa-lılar tarafından sıkıştırılan ve seri mağ-lûbiyetlerin acısını tadan Osmanlı asker-lerinin Battal Gazi'nin türbesine sık sık uğrayıp dua ve niyazda bulunmaya özen gösterdiklerini belirtir (*Histoire Généra-le*, s. 208).

Battal Gazi'nin kahraman bir evliya olarak günümüzde hâlâ halk tarafından saygı gördüğü ve başta Seyitgazi'deki ve eski Malatya'da Aspuzu Bağları için-deki türbesi olmak üzere (bk. Evliya Çe-lebi, IV, 11; müellif burada kendi zamanın-da bir de tekke olduğunu yazıyorsa da bu-gün bundan bir iz yoktur), ona nisbet edi-len diğer türbelerin büyük bir saygıyla ziyaret edildiği bilinmektedir. Adına hâ-lâ romanlar yazılmakta, sinema filmleri yapılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Ya'kübi, *Târîh*, II, 395; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1559, 1561, 1716; *Târîh-i Taberî-i Kebir Ter-cümesi*, İstanbul 1328, III, 512; Mes'ûdî, *Mürû-cü'z-zeheb* (Meynard), VIII, 74; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 129, 132, 134, 186-187; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 64-66; Zehe-bî, *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1367, IV, 227; V, 26; A. Menavino, *I Costumi et la Vita Turchi*, Fio-renza 1551, s. 56-58; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, III, 13-14; IV, 11; Şeyhî Muhyiddin Çe-lebi, *Divan*, I, I, Ktp., TY, nr. 9495, vr. 26^a; M. Baudier, *Histoire Générale de la Religion des Turcs*, Paris 1625, s. 186; 187, 208; H. Zotenberg, *Chronique d'Abou Djâfar Mohammed b. Djarîr Tabarî Traduit sur la Version Persa-ne*, Paris 1874, IV, 239-240; *Menâkıb-ı Gaza-vât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul 1317; Şükrî, *Seyyid Battal Gazi: Tarihçesi ve İlhamî Divanı*, İstanbul 1334; F. W. Hasnâ, *Bektaşîlik Tedkikleri* (trc. Ragıp Hülûsî), İstanbul 1928, s. 13, 64 vd.; a.mlf., *Christianity and Is-lam Under the Sultans*, Oxford 1929, II, 709-710; S. Nüzhet Ergun, *Bektâşî Şairleri*, İstan-bul 1930, s. 233, 271 vd.; Hasan Köksal, *Bat-talnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s. 31-35; E. W. Brooks, "The Sources of The-ophanes and the Syriac Chronicles", *BZ*, XV (1906), s. 578 vd.; Th. Menzel, "Das Bektâşî-Kloster Sejjid-i Ghâzi", *MSOS*, XXVIII/2 (1925), s. 92-125; Irène Mélikoff, "Notes turca-cau-casiennes: Bâbek le Hurremî et Seyyid Bat-tal", *Revue de Kartvelologie*, sy. 41-42, Paris 1962, s. 72-81; a.mlf. — M. Canard, "al-Bat-tâl", *El²* (Fr.), I, 1136; a.mlf.ler, "el-Battâl", *UDMI*, IV, 597-601; Suraiya Faroqi, "Seyyid Gazi Ravisited", *Turcica*, XIII, Paris 1981, s. 90-122; Pertev N. Boratav, "Battal", *İA*, II, 344-351.

AHMET YAŞAR OCAK

BATTAL GAZİ MEDRESESİ ve TÜRBESİ

(bk. SEYYİD BATTAL GAZİ KÜLLİYESİ).

Battal Gazi'nin sandukası - Seyyitgazi / Eskişehir

